

ՀՏԴ 32(479.25)

Քաղաքագիտություն

ՀՐԱՅՐ ՓԱՇԱՅԱՆ

**ԱրՊՀ պատմության և քաղաքագիտության ամբիոնի դոցենտի
պաշտոնակատար, ք.գ.թ.**

E-mail: hrayr.pashayan@mail.ru

ՄԵԾ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏԵՍԼԱԿԱՆԸ¹

44-օրյա մարտական գործողությունների ընթացքում կրած պարտությունն ու դրա հետևանքները առաջնահերթ խնդիր են դարձնում այնպիսի իրատեսական ռազմավարության մշակումը, որը հնարավորություն կընձեռի հաղթահարել առկա մարտահրավերները և քայլեր ձեռնարկել հասարակության զարգացման նպաստավոր պայմանների ստեղծման համար:

Այս համատեքստում հողվածում քննվում են մեծ ռազմավարության հիմնավորման հետ կապված հարցերը, ո՞ր երկրները կարող են ունենալ մեծ ռազմավարություն և ի՞նչ դեր կարող է այն ունենալ Հայաստանի և Արցախի ազգային անվտանգության ապահովման գործընթացում:

Հիմնավորվում է, որ մեր ազգային անվտանգությանը սպառնացող մարտահրավերներին դիմակայելու համար մշակվող ռազմավարության հիմքում պետք է ընկած լինի գիտելիքահեն պետության գաղափարը:

Բանալի բառեր՝ մարտահրավերներ, ազգային անվտանգություն, մեծ ռազմավարություն, գիտելիքահեն պետություն, արդյունավետ կառավարում:

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ԼՂՀ ԿԳՆ-ի կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցության N° scs20-003 գիտական թեմայի շրջանակներում:

Г. ПАШАЯН

БОЛЬШАЯ СТРАТЕГИЯ. ОБОСНОВАНИЕ И ВИДЕНИЕ АРМЕНИИ

Поражение, понесенное в ходе 44-дневных боевых действий и их последствий, делает приоритетной задачу разработки реалистичной стратегии, которая позволит нам преодолеть существующие проблемы и предпринять шаги с целью создания благоприятных условий для развития общества.

В этом контексте в статье рассматриваются вопросы, связанные с обоснованием великой стратегии, у каких стран может быть великая стратегия, какую роль она может сыграть в процессе обеспечения национальной безопасности Армении и Арцаха?

Утверждается, что стратегия, разработанная для решения вызовов нашей национальной безопасности, должна основываться на идее государства, основанного на знаниях.

Ключевые слова: вызовы, национальная безопасность, большая стратегия, наукоемкое государство, эффективное управление.

H. PASHAYAN

GREAT STRATEGY. THE RATIONALE AND THE VISION OF ARMENIA

The defeat suffered during the 44-day hostilities and its aftermath make it a priority to develop a realistic strategy that will enable us to overcome the existing challenges and take steps to create favorable conditions for the development of society.

In this context, the article discusses the issues related to the substantiation of a great strategy, which countries can have a great strategy, what role can it play in the process of ensuring the national security of Armenia and Artsakh?

It is argued that the strategy developed to address the challenges to our national security should be based on the idea of a knowledge-based state.

Key words: challenges, national security, great strategy, knowledge-based state, effective governance.

Խնդիր: Գաղտնիք չէ, որ պետության՝ որպես պատմական անհրաժեշտության առաջացումն ու գոյության իմաստը անխզելիորեն կապված են այն գործառույթների հետ, որոնք նա իրականացնում է ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքական ասպարեզում: Մարտահրավերների պակաս չունեցող արդի աշխարհում թերևս պետության ամենաառաջնային առաքելությունը շարունակում է մնալ առկա և հնարավոր սպառնալիքներից սեփական քաղաքացիների պաշտպանությունը:

2020թ. 44-օրյա մարտական գործողությունների ընթացքում կրած պարտությունը և տարածաշրջանում ուժային նոր վերադասավորումներն ու

հատկապես սեփական հայրենիքում մեր ազգային անվտանգությանը սպառնացող բազում մարտահրավերները, այդ թվում՝ հատկապես ֆիզիկական ոչնչացմանն ուղղված վտանգները, բնականաբար, առաջնահերթ խնդիր են դարձնում այնպիսի իրատեսական մեխանիզմների ձևավորումը¹, որոնք հնարավորություն կընձեռեն հաղթահարել դրանք և քայլեր ձեռնարկել հասարակության զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծմանը: Դրան է նպատակաուղղված Ժամանակակից աշխարհի քաղաքական ու ռազմական բառապաշարում օգտագործվող հասկացություններից մեկը՝ Մեծ ռազմավարությունը², որը տարբեր ուսումնասիրողների շրջանում տարբեր գնահատականների է արժանացել: Հետևաբար, նախքան բուն նյութին անցնելը անհրաժեշտ է պարզաբանել ինչպես մեծ ռազմավարությանը դեմ և կողմ հիմնավորումները, այնպես էլ այն հարցի պատասխանը, թե ո՞ր երկրները կարող են ունենալ մեծ ռազմավարություն և ի՞նչ դեր կարող է այն ունենալ ՀՀ+ԱՀ ազգային անվտանգության ապահովման գործընթացում:

«Մեծ ռազմավարություն». **դեմ և կողմ հիմնավորումները:** Որոշ ուսումնասիրողների դիտարկմամբ՝ Մեծ ռազմավարություններն այնքան էլ կարևոր չեն, որքան ցանկանում են ներկայացնել ռազմավարները, քանի որ երկրները սովորաբար գնահատվում են ոչ թե փաստաթղթերում արձանագրված դրույթներով կամ դեկլարության խոսքերով, այլ նրանց գործողություններով: Այս տեսակետը հիմնավորվում է նաև այն փաստարկով, որ ներկայիս քառսային, անկայուն և հարափոփոխ իրականությունը չի կարող ապահովել գործնական, կայուն և հետևողական ծրագրեր երկարաժամկետ հեռանկարում, ինչը մեծ ռազմավարության առանցքն է հանդիսանում: Հետևաբար, նման միջավայրում հաջողակ լինելու համար ռազմավարությունները պետք է անընդհատ փոխել, իսկ գիտնականները, փորձագետները, վերլուծաբանները և քաղաքականություն մշակողները փոխանակ վիճելու, թե ում ռազմավարական դոկտրինն է լավ կամ վատ, պետք է կենտրոնանան խնդիրների լուծման ավելի գործնական ձևերի վրա: Այս տեսանկյունից՝ «քննարկել մեծ ռազմավարություն, նշանակում է ինքնախաբեությամբ զբաղվել, մինչդեռ մեր շուրջը աշխարհը փոխվում է: Այնպես

¹ Նկատի ունենք, որ նախորդիվ գոյություն ունեցած համանման մեխանիզմները, այդ թվում՝ ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը, նոր իրողությունների համատեքստում ենթակա են լուրջ վերափոխումների:

² Քանի որ «Մեծ ռազմավարություն» հասկացության ծագումն ու էությունը, տարբեր հեղինակների հասկացության վերաբերյալ ձևավորված հիմնական տեսակետներն ու մեկնաբանությունները, պատմական դրսևորումներն ու դրանց արդի օրինակները ներկայացված են հեղինակի «Մեծ ռազմավարություն. ծագումը, էությունը, մեկնաբանման հիմնական տարբերակները» հոդվածում (ներկայացված է հրատարակության ԱրՊՀ գիտական տեղեկագրի 2021թ. առաջին համարում), այստեղ դրան չենք անդրադառնա:

որ, գործելու ժամանակն է, նույնիսկ մեծ ռազմավարության բացակայության դեպքում»¹:

Մեր կարծիքով սակայն, վերոնշյալն ամեննին էլ չի հակասում Մեծ ռազմավարություն ունենալու անհրաժեշտությանը, ինչպես որ կարող է թվալ առաջին հայացքից: Բանն այն է, որ Մեծ ռազմավարությունը պետք է նմանվի հստակ ձևակերպված ճանապարհային քարտեզի, որտեղ ներկայացվում է, թե ինչպես համադրել միջոցներն ու նպատակները: Իհարկե, այն լավագույնս գործում է կանխատեսելի միջավայրում, որտեղ քաղաքական գործիչները հստակ պատկերացում ունեն իշխանության բաշխման, ազգային նպատակների շուրջ ներքին փոխզիջման և ինքնությանն առնչվող այլ հարցերի վերաբերյալ, որտեղ առկա են կայուն քաղաքական և ազգային անվտանգության ապահովմանն ուղղված ինստիտուտներ: Իհարկե այդպիսի միջավայրն ինքնին չի ձևավորվում: Հետևաբար, մեծ ռազմավարությունը կարող է կենսունակ լինել, եթե հիմնված լինի պետության առանցքային քաղաքական դերակատարների և ընտրախավի (էլիտա) ընդհանուր աշխարհընկալման վրա: Այլ կերպ ասած, խնդիրն այն է, որ եթե յուրաքանչյուր նոր կառավարություն իշխանության գալով ունենա գլոբալ մարտահրավերների և հնարավորությունների արմատապես տարբեր ընկալումներ, ոչ մի ռազմավարություն երկար կյանք չի ունենա: Ցանկացած հաջորդ կառավարություն կկործանի իր նախորդների քաղաքականությունը՝ ոչնչացնելով մեծ ռազմավարության գաղափարը: Օրինակ, զսպման քաղաքականությունն ԱՄՆ-ում երկարաժամկետ էր ու կայուն, քանի որ ԱՄՆ յուրաքանչյուր նախագահ՝ Հարի թրումենից մինչև Ռոնալդ Ռեյգան, հիմնականում հավատարիմ էին գլոբալ խնդիրների ու տնտեսավարման հիմնարար սկզբունքներին:

Հետևաբար, անկայուն իրավիճակներում և անցումային ժամանակահատվածում գտնվող երկրների համար ևս, ինչպես մատնանշում է հետազոտողների մյուս մասը և ում հետ դժվար է չհամաձայնել, մեծ ռազմավարությունը նույնպես կարևոր նշանակություն ունի: Նման պահերին հատկապես օգտակար է հստակ ձևակերպված, հասարակական-քաղաքական լայն շերտերի աշխարհընկալումներն ու արժեհամակարգն արտացոլող ռազմավարությունը, որը որպես ուղեցույց կապահովվի հետևողական գործողություններով՝ հնարավորություն տալով պետության մտադրությունների մասին համապատասխան ազդակներ փոխանցել հասարակությանը ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ արտերկրում: Այս դեպքում՝ «Ըստ էության, մեծ ռազմավարությունը նկարագրում է, թե ինչպես է ազգը տեսնում իր դերը աշխարհում և այն ընդհանուր նպատակները, որոնք առաջնորդում են նրա

¹ Даниел Дрезнер, Рональд Кребс, Рэндалл Швеллер. Конец большой стратегии. Россия в глобальной политике, № 4 июль/август, 2020 год. Էլեկտրոնային տարբերակ <https://globalaffairs.ru/articles/konecz-bolshoj-strategii/>

գործողությունները»¹: Իհարկե, այստեղ պետք է հաշվի առնել մի կարևոր նրբություն. պետք չէ բարձրաձայնել Մեծ ռազմավարության իրականացման կոնկրետ քայլերի մասին, քանի որ և՛ հակառակորդները, և՛ նույնիսկ չափազանց զգույշ ընկերները կհասկանան, թե ուր պետք է ուղղեն իրենց հակահարվածները²:

Ո՞ր պետությունները կարող են ունենալ «Մեծ ռազմավարություն»: Այս հարցի հետ կապված գիտական և քաղաքական շրջանակներում նույնպես միասնություն չկա: Մասնագետներից ոմանք նշում են, որ Մեծ ռազմավարությունը բացառապես գերտերությունների առանձնաշնորհն է, քանի որ նրանք ունեն բավարար քանակությամբ ռեսուրսներ և անհրաժեշտ ուժ «մեծապետական» քաղաքականություն իրականացնելու համար, որոնք հաճախ գլոբալ բնույթ ունեն: Իսկ միջին կամ փոքր տերությունները հաճախ ենթադրաբար կամ բացահայտորեն չափազանց կաշկանդված են մեծ ռազմավարություն իրականացնելու համար:

Հավանաբար այս տեսակետի ձևավորման գործում իր դերն է խաղացել հայեցակարգի «գրանդ» արտահայտությունը, որը հաճախ շփոթում են *շքեղ* կամ *հավակնոտ* հասկացության հետ: Թերևս դա է պատճառներից մեկը, որ մեծ ռազմավարության ուսումնասիրությունների հիմնական մասը նվիրված է գերտերությունների վերելքի ու անկման և փոփոխվող ռազմավարական հանգամանքներին նրանց հարմարվելու ունակության վրա: Իհարկե, այստեղ հասկանալիորեն իր դերն ունի պետության տարածաշրջանային կամ միջազգային ազդեցիկությունը: Դա է պատճառը, որ մեծ ռազմավարության հայեցակարգը

¹ William C. Martel, *Grand strategy in theory and practice: The Need for an Effective American Foreign Policy*. Cambridge University Press, 2015, p.11. Էլեկտրոնային տարբերակ՝ <https://ru.pdfdrive.com/grand-strategy-in-theory-and-practice-the-need-for-an-effective-american-foreign-policy-d175324654.html>

² Այս առնչությամբ ռուս հետազոտող Ալեքսանդր Կազակովը Պուտինի կողմից իրականացվող Մեծ ռազմավարության վերաբերյալ հետևյալն է նշում. «Կարելի է ասել, որ, օրինակ, Միացյալ Նահանգների մեծ ռազմավարությունը պարզ տեսադաշտում է, և այդ կապակցությամբ հարցնել, թե ինչու է Պուտինը գաղտնի պահում իր մեծ ռազմավարությունը: Պատասխանը, որքան էլ տարօրինակ, պարզ է: Եթե Պուտինը բացահայտի իր մեծ ռազմավարության գաղտնիքը կամ գոնե դրա մոտակա ու հեռավոր նպատակները, ապա նա ... կպարտվի: Քանի որ նրա մեծ ռազմավարության հաջողությունը կախված է հենց նրանից, թե ինչպես բոլորի համար կմնա առեղծված: Կարող եմ կոնկրետ օրինակ բերել, որպեսզի այս հանգամանքն ավելի պարզ լինի: Վերցրեք Ուկրաինան և Դոնբասը: Ո՞վ կարող է ասել, որ նրանք գիտեն Պուտինի ծրագրերն ու ռազմավարությունը դրանց վերաբերյալ: Ոչ ոք: Եվ եթե, օրինակ, Պուտինը հրապարակավ հայտարարի, որ տեսանելի ապագայում մտադիր է Դոնբասը կցել Ռուսաստանին, և ապա կազմաքանդումից հետո, մաս-մաս ամբողջ Ուկրաինան, արդյոք ավելի հեշտ կդառնա՞ այդ ռազմավարական նպատակներին հասնելը: Իհարկե ոչ, քանի որ բոլոր թշնամիները, հակառակորդները և նույնիսկ չափազանց զգույշ ընկերները կհասկանան, թե ուր պետք է ուղղեն իրենց հակահարվածները, որպեսզի կոտրեն Պուտինի «Մեծ խաղը»: Казakov А., Лис Севера. Большая стратегия Владимира Путина, - «Питер», 2020, стр. 17., Էլեկտրոնային տարբերակ՝ <https://www.litres.ru/aleksandr-kazakov-21797618/lis-severa-bolshaya-strategiya-vladimira-putina/>

ավանդաբար կապվում է այնպիսի պետությունների հետ, ինչպիսիք են Ռուսաստանը, ԽՍՀՄ-ը, ԱՄՆ-ն, Չինաստանը և այլն: Բայց դա չի նշանակում, որ պետությունների մի մասը կարող է ունենալ մեծ ռազմավարություն, մյուս մասը՝ ոչ: Պարզապես ոմանց շահերը կապված են գոյատևման կամ տարածաշրջանային դերակատարության հետ, իսկ մյուսներինը՝ ընդունելի աշխարհակարգի ձևավորման և դրանում իրենց տեղի ու դերի հետ: Այս ամենը բնականաբար նույնպես, անկախ երկրի տարածքային ընդգրկումից, կախված է ճիշտ ընտրված ռազմավարությունից: Իսրայելի օրինակը դրա լավագույն վկայությունն է:

Այս ամենից ելնելով՝ մասնագետների մյուս խումբը կարծում է, որ փոքր և միջին երկրները նույնպես կարող են մշակել և իրականացնել «մեծ ռազմավարություն»: Դա պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ այդպիսի երկրների տրամադրության տակ եղած ռեսուրսների և միջոցների քանակը բավականին սահմանափակ է, ինչը նրանց պետք է ստիպի չափազանց խոհեմ և տնտեսելով օգտագործել առկա ռեսուրսներն ու գործիքները՝ միջազգային ասպարեզում սեփական նպատակներին հասնելու համար: Այստեղ տեղին է հիշել Ժողովրդական հայտնի ասացվածքը, այն է՝ Ուտքերը պետք է վերմակին համապատասխան երկարել (դարաբաղյան բարբառով՝ Վեններդ յօրդանետը ըզյօրա մէկնէ):

Իմաստավորվա՞ծ է ՀՀ-ի համար «Մեծ ռազմավարությունը»: Ինչպես արդեն նշել ենք, «Մեծ ռազմավարություն» ունենալու հարցի շուրջն ընթացող քննարկումներում մասնագետների միակարծություն չկա: Այդուհանդերձ, նրանք մեծամասամբ ընդունում են, որ կան ժամանակներ, երբ «Մեծ ռազմավարություն» ունենալն ուղղակի անհրաժեշտություն է: Դրանք միջազգային հարաբերությունների բացարձակ անորոշության ժամանակաշրջաններն են, երբ գաղափարները հանդես են գալիս որպես ուղեցույց, որոնք երկրներին ուղղորդում են դեպի անվտանգ ափեր¹:

Նշված հետազոտողների կարծիքով՝ իրադարձությունների զարգացման հետևյալ երկու հանգամանքներում է մեծանում «Մեծ ռազմավարություն» ունենալու անհրաժեշտությունը:

1. *Այդպիսի գլոբալ իրադարձություններ են համարվում պատերազմը, հեղափոխությունը կամ տնտեսական ճգնաժամը, որոնք սպառնում են տվյալ երկրի արմատական շահերին: Նման իրավիճակներում, երբ ոչ ոք չգիտի, թե ինչպես են զարգանալու իրադարձությունները, մեծ ռազմավարությունը կարող է դառնալ ճանապարհային քարտեզ, որն օգնում է մեկնաբանել տեղի ունեցող իրադարձությունները և ընտրել համարժեք քաղաքական ճանապարհ:*

2. *Իրադարձությունների զարգացման երկրորդ սցենարը առաջատար քաղաքական ուժի փոփոխությունն է, որը կարող է լուրջ անորոշություն*

¹ Даниел Дрезнер. Есть ли у Обамы большая стратегия, Россия в глобальной политике, № 4 июль/август, 2011 год. <https://globalaffairs.ru/articles/est-li-u-obamy-bolshaya-strategiya/>

առաջացնել և՛ սեփական հանրության, և՛ միջազգային հանրության շրջանակներում: Երբ քաղաքական մրցակիցը մարտահրավեր է նետում իշխանության գրավման համար, ապա բոլորը, այդ թվում՝ արտաքին դերակատարները, ցանկանում են իմանալ, թե ինչպես են այդ բնեռները պատկերացնում երկրի հետագա տեղն ու դերը աշխարհում ընդհանրապես, իրենց հետ հարաբերություններում՝ մասնավորապես¹:

Առկա են վերոնշյալ երկու հանգամանքները Հայաստանում: Հարցի պատասխանն ավելի քան ակնհայտ է, կամ ինչպես ասում են՝ խոսքերն ավելորդ են, քանի որ ակնհայտորեն մեր երկիրը լիովին համապատասխանում է մասնագետների նկարագրած բոլոր պայմաններին: Հետևաբար, ակնհայտ է նաև մեր երկրին «Մեծ ռազմավարություն» ունենալու անհրաժեշտությունը: Այս համատեքստում կարող է հարց առաջանալ, իսկ արդյո՞ք 2020թ. հուլիսին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը»² հենց այն փաստաթուղթը չէ, որի մասին խոսում ենք: Նախ պետք է ասել, որ դրանից հետո, ինչպես ասում են, «շատ ջրեր են հոսել», որոնց հետևանքով այն կորցրել է իր արդիականությունը՝ սեփական գնահատականի յուրօրինակ լակմուսը դառնալով: Բացի դրանից, չպետք է մոռանալ «Մեծ ռազմավարություն» հասկացության էությունը՝ որպես *ռեսուրսների և նպատակների համադրմամբ բնակչության անվտանգության, երկրի զարգացման ու շահերի պաշտպանությանն ուղղված հիմնավորված դրույթների ամբողջություն, որոնց իրականացման համար անհրաժեշտ է ներդնել ազգային-պետական ողջ կենսունակ ներուժը*: Այստեղից պատասխանն ակնհայտ է՝ արդյո՞ք այն համապատասխանում է նշված սահմանմանը ու առավել ևս կատարել է իր առաքելությունը: Հարցը քննարկման այլ նյութ համարելով և չխորանալով մանրամասներում՝ պարզապես նշենք, որ անկախության ձեռքբերումից հետո մենք մշտապես զգացել ենք նման փաստաթղթի անհրաժեշտությունը: Բանն այն է, որ տարբեր տարիների ընդունված «Ազգային անվտանգության ռազմավարություններում»³ այդպես էլ հստակություն չի մտցվել ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին համազգային քաղաքական կարևորագույն հարցերի վերաբերյալ: Դա են փաստում Հայաստանի հասարակության քաղաքակրթական և ինքնության զարգացման ներկայիս անորոշությունները, ինչպես նաև արտաքին կողմնորոշման և ներքին քաղաքականության բնագավառում իրականացված քայլերը: Բավարարվենք երկու օրինակով: Երկրի բարձրագույն ղեկավարությունը,

¹ Даниел Дрезнер. Есть ли у Обамы большая стратегия, Россия в глобальной политике, № 4 июль/август, 2011 год. <https://globalaffairs.ru/articles/est-li-u-obamy-bolshaya-strategiya/>

² Տես՝ ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարություն, 20 հուլիսի, 2020թ.

[https://www.sns.am/file_manager/razmavarutyun/Ազգային%20անվտանգության%20ռազմավարություն%202020%20\(1\)_0.pdf](https://www.sns.am/file_manager/razmavarutyun/Ազգային%20անվտանգության%20ռազմավարություն%202020%20(1)_0.pdf)

³ Առաջին անգամ ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունն ընդունվել է 2007 թվականին:

տարիներ շարունակ Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման բանակցություններում ընդունելով ազատագրված տարածքներն Ադրբեջանին փոխանցելու դիրքորոշումը, միաժամանակ այդ տարածքներում իրականացրել է վերաբնակեցման անհեռանկարային քաղաքականություն, դրանից ածանցվող ծանր հետևանքներով (ներքին անհեռանկար քաղաքականություն): Իսկ վերնախավի Արևմուտքին ինտեգրվելուն կամ դեպի Ռուսաստան կողմնորոշվելուն ուղղված դիրքորոշումները այնքան են լոգովել, որ հասարակությունը նույնպես կորցրել է ճիշտ կողմնորոշվելու ունակությունը՝ սպառնալիք դառնալով սեփական ազգային անվտանգության ու պետականության գոյության համար ընդհանրապես (արտաքին կործանման տանող քաղաքականություն): Այս առումով տեղին է հնչում ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինի 90-ականների Ռուսաստանի վերաբերյալ հնչեցրած խոսքերը, որը ճշգրտորեն բնորոշում է այսօրվա մեր իրականությունը: «Այս բոլոր տարիների ընթացքում, - գրում է Պուտինը, - մենք շարժվում էինք ասես պատահականորեն, գոփելով, առանց ազգային նպատակների և սահմանների հստակ ընկալման, որոնք կապահովեն Ռուսաստանի դիրքը որպես աշխարհի գերզարգացած, բարեկեցիկ և մեծ երկիր»¹:

Գիտելիքահեռությունը՝ Հայաստանի «Մեծ ռազմավարության» առանցքում: Իհարկե Հայաստանի համար մեծ ռազմավարության մշակումը ներկայիս հեղհեղուկ պայմաններում բավականին ժամանակատար, մտավոր ու գիտական ռեսուրսներ պահանջող գործընթաց է, որը կարող է իրականություն դառնալ ոչ միայն առանձին անհատների, այլև քաղաքական, տնտեսական, ռազմական և ամենատարբեր ոլորտներ միավորող հաստատությունների, հասարակական շրջանակների, ինչպես նաև Սփյուռքի հնարավորությունների ու ռեսուրսների համատեղումով: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով զարգացած և զարգացող երկրների փորձն ու արդի իրողությունները, կարող ենք վստահաբար ասել, որ ընդունվելիք «Մեծ ռազմավարության» առանցքում պետք է դրվի գիտելիքահեռ պետության գաղափարն ու հստակ քայլեր ձեռնարկվեն գործնականում դրանք կյանքի կոչելու համար: Առկա և դեռևս սպասվող երկարատև ու հյուծիչ մարտահրավերներին դիմակայելու, առավել ևս երկրի զարգացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որ գիտությունն ու երկրի անվտանգությունը, գիտությունն ու արտաքին քաղաքականությունը, գիտությունն ու տնտեսությունը փոխկապակցված լինեն միմյանց հետ: Իհարկե, դա հնարավոր է կենսագործել միայն կառավարման արդյունավետության բարձրացման և բոլոր ոլորտներում պրոֆեսիոնալների ներգրավման դեպքում: Այլ կերպ ասած, երկրի համար կարևոր այս և մյուս ուղղությունները իրենց գործունեության հիմքում պետք է ունենան

¹ *Россия на рубеже тысячелетий, Программная статья Путина 30 декабря 1999 года.*

https://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html

գիտականորեն հիմնավորված մշակումներ ու հիմնադրույթներ, կամ ըստ անհրաժեշտության՝ պատվեր առաջադրեն գիտությանը, իսկ գիտությունն իր հերթին ներկայացնի դրանց լուծման վերաբերյալ հիմնավոր ու հնարավոր տարբերակներ¹: Եվ վերջապես, այս կամ այն բնագավառի խնդիրների լուծման տարբերակները կամ ռազմավարությունները պետք է մշակվեն ոչ միայն իրականությունից կտրված (այսպես ասած՝ սենյակային) պայմաններում և մասնավորապես այլ երկրների համանման ծրագրերից վերցված գեղեցիկ ձևակերպումներով, այլև իրական (նկատի ունենք՝ նման ծրագիր մշակողները պետք է տեղերում, ներքևի օդակների իրական հնարավորություններին ու պայմաններին տիրապետելով մշակեն նշված փաստաթղթերը) խնդիրներն ու հնարավորությունները հաշվի առնելով:

Գաղափարի իրականացման արդյունքում մենք կկարողանանք երկարաժամկետ կտրվածքով ապահովել մեր երկրի անվտանգությունն ու նրա հետագա կայուն զարգացումը, մոտավորապես այն ձևով, որն այսօր կարողանում է իրագործել Իսրայելը՝ տարիներ շարունակ շրջապատված լինելով թշնամական երկրներով:

Պատմական փորձն ու արդի իրողությունները վկայում են, որ մեր Հայրենիքը հարատևելու այլ տարբերակ չունի:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայաստանի Հանրապետության կողմից մշակվելիք ու առավել ևս իրացվող ցանկացած ռազմավարություն, այդ թվում և հատկապես «Մեծ ռազմավարությունը», ինչպես ցույց են տալիս անկախության տարիների փորձն ու վերջին շրջանի ռազմական գործողությունները, ուզենք, թե չուզենք, միշտ՝ սերտորեն կապված կլինեն մեր երկրի ներսում տիրող իրավիճակի հետ: Այսինքն՝ պետությունը կարող է ուժեղ լինել, եթե կան դրա համար կայուն ներքին հիմքեր, ներառյալ ֆինանսական կարգապահությունը, գործող ներքին ենթակառուցվածքը, որակյալ կրթությունը և նորարարությունը խրախուսող մշակույթը: Եվ քանի դեռ Հայաստանն չի գտել իր ներքին արատները հաղթահարելու միջոց, քանի դեռ ներսում ամեն ինչ կարգին չէ, չի կարելի արտաքին քաղաքականության մեջ հաջողության հույս ունենալ: Նաև այս և մյուս այլ հիմնահարցերի ու առկա խնդիրների լուծմանը պետք է միտված լինեն մեր երկրի ներկայի ու ապագայի տեսլականը արտացոլող «Մեծ ռազմավարության» հիմնադրույթները:

2. Որքան էլ հրապուրիչ լինեն հավասարության, ազատության ու արդարության մասին ժամանակակից գաղափարներն ու քարոզչական թեզերը,

¹ Մանրամասն տե՛ս Փաշայան Հ., «Արցախի Հանրապետություն. մարտահրավերներ և դրանց հաղթահարման ուղիները», «21-րդ ԴԱԼ», «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամի հանդես, թիվ 6 (76), Երևան, 2017, 30-36 էջեր:

բնական ընտրության մասին Դարվինի էվոլյուցիոն տեսությունը կյանքի փաստ է ու մեր լինելիության անբաժան ուղեկիցը: Բազմաթիվ ազգեր անհետացել են, քանի որ չեն կարողացել գտնել սպառնացող մարտահրավերներին դիմակայելու հիմնավորված պատասխաններ: Հետևաբար, չպետք է տարվել դրսից մատուցվող հրապուրիչ թվացող քայքայիչ գաղափարներին, որոնց իրական նպատակը սեփական շահն է: Այո, աշխարհը չի հոգնում փոխվելուց, անընդհատ փորձելով հազարավոր գաղափարներ, թե ինչպես է դասավորվելու ապագան և դնելով նաև բոլոր նույն հին հարցերը ցանկացած հասարակության առջև, այդ թվում նաև մեր՝ ինչ է կատարվում? Ուր ենք գնում? Ո՞ր կողմում ենք մենք? Կարո՞ղ ենք փոխվել, թե՞ պատմական հեռանկարում դատապատված ենք կործանման: Եվ ի՞նչ ապագա է սպասվում Հայ ժողովրդին: Եվ չնայած մենք չենք կարող լիարժեքորեն պատրաստվել ապագային՝ այն իմաստով, որ ապագան անկանխատեսելի է (մեծ ռազմավարությունը հենց ապագայի կառուցման ծրագիր է), այդուհանդերձ, առանց այդպիսի տեսականի հարատևել նույնպես հնարավոր չէ:

3. Աշխարհի առաջատար երկրների փորձն ու արդի աշխարհում տեղի ունեցող զարգացումները փաստում են, որ ներկայումս վերելք են ապրում և միջազգային ուժի ու հեղինակության սանդուղքով բարձրանում են այն երկրները, որոնք իրենց ապագան կառուցում են՝ հիմնվելով գիտության վրա, խթանելով տնտեսության զարգացումը, տեխնոլոգիական նորարարությունն ու գլոբալ ցանցերը: Հայաստանի նման փոքր ու բնական պաշարներով աղքատ պետությունների զարգացման ու մարտահրավերներին դիմակայելու միակ ճանապարհը գիտելիքահեն պետության գաղափարն է: Իսկ դրա համար անհրաժեշտ է, որ գիտությունն ու երկրի անվտանգությունը, գիտությունն ու արտաքին քաղաքականությունը, գիտությունն ու տնտեսությունը փոխկապակցված լինեն միմյանց հետ:

Բոլոր դեպքերում դեպի ապագա շարժվելու համար (անկախ նրանից այդ ապագան դեպի որտեղ է տանում) մեզ ուղի է պետք: Չկառուցենք սեփականը, կսպասարկենք այլոց շահերը, որն ինչպես էլ մատուցվի, անկասկած երկարաժամկետ հեռանկարում չի բխի մեր ազգային-պետական շահերից: Ունենալով հազարամյակների պատմություն, ազգային ավանդույթներ ու գիտական ներուժ մենք դեռևս կարող ենք ձեռնամուխ լինել սեփական ազգային շահերը, առկա ռեսուրսներն ու հնարավորությունները հաշվառող ապագայի կերտմանը, որին պետք է ուղղված լինի ՀՀ բոլոր ոլորտների (այդ թվում՝ ներպետական, տարածաշրջանային և աշխարհաքաղաքական) զարգացումը մատնանշող «Մեծ ռազմավարությունը»:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, ք.գ.դ. Ա.Փ.Ենգոյանը: